

Mario Bogdanović*

UDK 17.023:316.43(497.5)
JEL Classification Z10, A13
Stručni članak

PRILAGODBA HRVATSKE KULTURNE KLIME ZA EKONOMSKI RAZVITAK

Ljudski resurs najvažniji je, ali i najsloženiji ekonomski resurs.

Autor

Polazeći od teze da se prema dominantnim vrlinama nekoga društva može predviđati njegov ekonomski uspjeh, da su vrijednosti kulture važne za ekonomski razvitak i da se internalizacijom određenoga niza društvenih vrijednosti može pružiti značajna potpora ekonomskom razvitku, rad je kao svoje ciljeve postavio: 1) definirati kulturne karakteristike i vrijednosti za ekonomski razvitak; 2) odrediti sredstva za hrvatsku kulturnu promjenu u funkciji ekonomskoga razvitka. Prvi je cilj dosegnut popisom karakteristika i vrijednosti idealnih i ekonomski prosperitetnih društava nasuprot karakteristikama i vrijednostima ekonomski stagnantnih društava. Drugi je cilj dosegnut pošto su određena sredstva za hrvatsku kulturnu promjenu koja se odnose na: a) društveno-ekonomsku orijentaciju kao sredstvo kulturne prilagodbe; b) školstvo kao sredstvo kulturalne prilagodbe; c) kulturalnu prilagodbu upravno-administrativnih institucija; d) opću kulturalnu prilagodbu kulturi rada, ljubavi i učenja.

Ključne riječi: društvene vrijednosti, ekonomski razvitak, kulturna klima

* M. Bogdanović, dr. sc., viši asistent na Ekonomskom fakultetu Sveučilišta u Splitu (e-mail: bogdanexpl@gmail.com).

Rad primljen u uredništvo 15. 8. 2010.

1. Uvod

Identificirati i razumjeti osnovne elemente ekonomskoga razvitka uključuje analiziranje i mobilizaciju suvremenih političkih, socijalnih i ekonomskih problema, gdje je važna istraživačka tema "vitalnost naroda" (Clesse prema Landes, 2003., 12). Pojam "vitalnost naroda" pritom se u širokom tumačenju odnosi na gotovo sve što je relevantno za nacionalnu uspješnost. Unutar navedenoga pristupa, koji se može razmatrati na različitim razinama agregacije (pojedinaca, socijalnih grupa ili naroda), posebnu pozornost privlači "differentia specifica" tj. ona razlika među narodima koja dovodi do blagostanja ili siromaštva. Ako racionalno pretpostavimo da među pripadnicima različitih naroda nema bitne razlike u genetsko-antropološkom smislu (dakle, u suštinskim fiziološko-anatomskim karakteristikama), jer su ljudi nastali od zajedničkoga pretka jednoga roda, onda razlike u ekonomskome razvitku pojedinih društava valja pripisivati specifičnim karakteristikama tih društava u kulturološkom, vrijednosnom i institucionalnom smislu. Kulturalne karakteristike pojedinih društava proizlaze iz načina života njihovih pripadnika, točnije iz načina suočavanja sa problemima života i življenja. Načini življenja i njima sukladna socijalizacija (odgoj) modeliraju sociopsihološke karakteristike pojedinaca i skupina. Određene, tako formirane sociopsihološke karakteristike (odgojenost) smatraju se presudnim čimbenikom ekonomskoga razvitka. Kultura se tako može shvaćati kao ključ ljudskoga, pa onda i ekonomskoga života (Kulić, 2009.). Naime, sve je jasnije da etika svakidašnjega ponašanja ili svjetovni kodeks ponašanja (primjerice: racionalnost, marljivost, poduzetnost, poštenje, ozbiljnost, štedljivost, učinkovitost, strpljivost, urgentnost, urednost...) vode ekonomskome uspjehu, a suprotne karakteristike ekonomskome neuspjehu. Stoga se za potrebe ekonomskoga razvitka nekoga društva ključnom pokazuje tvorba, kultiviranje (odgoj) ljudi određenih karakteristika. Odgoj se prema definiciji smatra učenjem motiva, i to vrijednosti i interesa, gdje je jača voljna komponenta i stavova, gdje je jača čuvstvena komponenta, a odgoj je bitan jer određuje emocionalno-motivacijsku usmjerenost i posreduje načine života i rada (Pastuović, 1999.). Primjerice za ekonomski razvitak nije svejedno u kakvome je "duhu" socijalizirana većina ljudi u nekome društvu- je li dominantna filozofija "Živi se, da bi se radilo" ili obrnuto "Radi se, da bi se živjelo". Odgoj se tako u kontekstu formiranja ljudskoga kapitala smatra ključnim čimbenikom za ekonomski napredak i za razvitak, pa su ključni elementi obrazovanje i razvitak upravo usmjerenost prema vrijednostima (primjerice Njemačka, Japan) kojima se posreduju vrline koje imaju razvojni značaj, primjerice: pouzdanost, točnost i discipliniranost (Herzog prema Jašić, 2000., 199). Prema dominantnim se vrlinama nekoga društva onda mogu dobro predviđati njegov ekonomski uspjeh, bogatstvo ili siromaštvo (Landes, 2003.). Etiku koja internalizira specifične vrijednosti i kulturu za potrebe ekonomskoga razvitka mora se shvatiti kao regula-

cijski sustav ljudskoga ponašanja u smislu “filozofije poželjnosti”. Da bi se mogle razviti važne ekonomske osobine ljudskoga kapitala (primjerice: poduzetnost koju karakterizira mnoštvo ekonomskih inicijativa), one moraju biti formirane i potpomognute specifičnim općeprihvaćenim kulturnim vrijednostima (primjerice: osjećajem dužnosti, odgovornosti prema dolje i prema gore, marljivošću, radom, poštenjem i slično) koje će usmjeravati prema socijalnim vrijednim ciljevima (primjerice: stvaranju kvalitetnih proizvoda i usluga) i za to formirati društvene, ekonomske i politički potporne institucije.¹ Osobna inicijativa može biti poticana (primjerice: podupirana poduzetnost, osobna sloboda, autonomija, osobnost i ekonomska sigurnost) ili umrtvljivana (primjerice: samovoljno, ugnjetačko, eksploatorsko, arogantno i grabežljivo ponašanje elita, ostvareno uz pomoć institucija). Drugačiju kulturnu klimu formira vlast koja se trudi privući poduzetnost i njezine prihode, od ravnodušne ili, pak, arogantno-grabežljive vlasti (koruptivne i na renti bazirane). Stoga je za ekonomski razvitak prvi korak postavljanje i internalizacija primarnoga socijalnoga cilja ekonomskoga prosperiteta vlastitim (nacionalnim) snagama (dakle, iznutra i oslanjajući se na sebe). Ako je to cilj, onda je za to prije svega potrebno formirati ljude određenih karakteristika (odgajati i obrazovati), a ako to u početku nije dovoljno, privlačiti takve ljude različitim pogodnostima. Pritom je osnovni princip svakoga racionalnoga ekonomskoga razvitka da društvo i njegovu ekonomiju bude poželjno graditi na kulturi rada i stvaranja, a ne na kulturi grabeži, pljačke i traženja rente (preraspodjele).²

Svrha je ovoga rada definirati odgovjne vrijednosti i sredstva za hrvatski ekonomski razvitak. Cilj djelovanja društva s ekonomskim razvojnim ciljevima jest otklanjati uzrok suboptimalnosti ekonomskih izlaza. Zato je, lociravši problematiku u suboptimalnu kulturu koja nije dovoljna potpora ekonomskome razvitku, potrebno provoditi njezinu promjenu nabolje, u smjeru njezine snažnije potpore hrvatskome ekonomskome rastu i razvitku. Tako izražena svrha rada može se raščlaniti na dva osnovna problema:

1. Definiranje kulturnih vrijednosti za hrvatski ekonomski razvitak koje se imanentno tiču ljudskih resursa na različitim razinama agregacije;
2. Određivanje sredstva za hrvatsku kulturnu promjenu u funkciji hrvatskoga ekonomskoga razvitka.

¹ Tako se, primjerice, smatra da industrijalizacija (bez koje nema modernizacije i izraženijega ekonomskoga iskoraka) ne može uspjeti bez carinske zaštite, poreznih izuzeća, popusta u vozarini, jeftine energije, posebnih kreditnih olakšica nekim sektorima, politike obrazovanja (...), što može pružiti samo vlada koja uživa veliku mjeru političke i fiskalne neovisnosti (Issawi prema Landes, 2003., 511).

² Kulturu pljačke moguće je opisati kao društvo u kojem je na vrhu mala skupina koja bez zapreke pljačka, a na dnu su mase koje ponizno životare. Takvo se društvo povijesno naziva autokratskim despotizmom.

Polazeći od teze da su za razvitak respektabilne ekonomije svakako potrebni uvjeti u obliku nematerijalnih vrijednosti socijalnih ciljeva, kulture i institucija, njihovim se definiranjem, određivanjem sredstava za kulturalnu promjenu (po-najprije podizanjem društvene motivacije ljudskih resursa na jednu višu razinu funkcionalnosti) omogućuje osnovna potpora ekonomskome razvitku uz pomoć ljudskih resursa.

2. Kulturni ciljevi za ekonomski razvitak

Nematerijalne su vrijednosti socijalnih ciljeva, kulture i institucija veoma važne za ekonomski razvitak, pa zato kada su one formirane kao potrebni uvjeti, ekonomija, zapravo, stvara samu sebe (princip "laissez faire"). Izgrađene društvene institucije i trajna dobra, potrebno je održavati funkcionalnima i po potrebi prilagođivati razvojnim ciljevima. Iako i najuspješnija društva današnjice pate od deficita u svome funkcioniranju (primjerice: svakovrsne korupcije, neuspješno upravljanje i privatna traženja rente), idealno bi društvo rasta i razvika moralo biti sposobno stvarati (proizvoditi) dobra i usluge i moralo bi imati sljedeće karakteristike (Landes, 2003., 278-281):

- znati stvarati sredstva za proizvodnju, rukovati i upravljati njima i prilagođivati ih i temeljito naučiti nove tehnike koje pripadaju najnovijoj tehnologiji
- moći pružiti navedeno znanje i umijeće mladima, bilo formalnim obrazovanjem ili obukom (šegrtovanjem)
- birati ljude po sposobnosti (unapređivati/degradirati na osnovi rezultata)
- pružati priliku individualnom ili kolektivnom poduzetništvu, ohrabrivati inicijativu, takmičenje i nastojanje da se dostigne ili i nadmaši druge
- dopustiti ljudima da uživaju i da se koriste plodovima svoga rada i poduzetništva
- osigurati pravo na privatnu imovinu (poticati štednju i investicije)
- štititi osobne slobode (zaštititi od tiranije i privatne nezakonitosti tipa: kriminala i korupcije)
- osigurati ostvarivanje ugovornih prava
- stabilizirati vlast vladavinom zakona (principa), a ne osoba (ljudi)
- formirati vlast koja reagira (vlast koja sluša pritužbe i odstranjuje nepravde)
- formirati poštenu vlast (naklonosti i položaj ne bi smjele donositi rentu)
- imati umjerenu, učinkovitu i nepohlepnu vlast (držanje niskih poreza, manji zahtjevi vlasti za viškom i izbjegavanje povlastica)

- ostvariti ravnopravnost spolova
- ugušiti svaku diskriminaciju na osnovi nebitnih kriterija (primjerice: rase, spola, religije i sl.)
- dati prednost znanstvenim racionalnostima (sredstva-cilj) u odnosu na iracionalnosti (praznovjerje i magiju)
- načela (vrijednosti) poštenja moraju biti unesena u zakone ali i internalizirana kao ponašanja koja se isplate
- olakšavati i poticati slijedeće racionalnosti: zemljopisnu i socijalnu pokretljivost, prednost dati novome nasuprot starome, vitalnosti nasuprot iskustvu, promjeni i riziku nasuprot sigurnosti; ravnomjernu raspodjelu dohotka, veliku srednju klasu, jednakost, homogenost u svakodnevnom ponašanju i ophođenju neovisno o klasnoj podjeli.

Da bi se moglo približiti navedenom idealu i omogućiti racionalno, uređeno i stvaralačko (proizvodno) društvo ključan je odgoj koji će internalizirati ključne vrijednosti dobrog društva. Globalizirano tržište današnjice sve više kao vrijednost traži autentičnu (izvornu) ponudu. Stoga je u takvome tržišnome ozračju jedino istinsko bogatstvo moć stvaranja autentičnih (izvornih) proizvoda i usluga. To je osnovna globalna, poslovna, pa i osobna vrijednost (tzv. generativnost).³ Ekonomija koja u ponudi dominantno ima samo proizvode jeftinoga ljudskog rada ili dominantno izvozi tzv. “živi rad” u pravilu rasprodaje svoje akumulirano i prirodno bogatstvo. Ekonomski, politički i socijalni svijet povijesno je najbolje razumio proizvodnju za kojom postoji potražnja (konkurentnost kao globalna ekonomska vrijednost), jer iz nje izvire moć (moć biti slobodan, ravnopravan i izuzet od samovolje moćnih). O toj vrijednosti u međunarodnim ekonomskim odnosima postoji jasan konsenzus. Konkurentnost je opća globalna ekonomska vrijednost koja se cijeni i poštuje. Zato je bitno proizvoditi i prodavati, pa tako biti konkurentan, a štedljivo kupovati jer to može svatko. Na vrijednost konkurentnosti nadovezuju se i pitanja dobrog društva (jer ono nije moguće bez ekonomske snage i internaliziranih osnovnih vrijednosti) kao što su: borba protiv siromaštva, socijalna sigurnost, zdravstvena zaštita, briga za osobnu reprodukciju (demografiju), za kvalitetnu javnu upravu, kvalitetno obrazovanje, zdravu životnu sredinu i okoliš i za međunarodni položaj i imidž (Pupavac, 2006.). Na vrijednostima dobrog društva počivaju vrijednosti dobrog poduzeća i organizacije, dobrog menadžmenta i dobrih zaposlenika, a isto tako i dobrog kućanstva (obitelji) i

³ U okviru univerzalne individualne ljudske vrijednosti pravednosti, a unutar nje socijalne/društvene odgovornosti spominje se generativnost kao vrijednost generiranja (proizvodnje) nekih dobrih stvari i nekih dobrih ljudi. Naime, od ljudi srednje dobi očekuje se da nešto pridolesu svijetu oko sebe, bilo u obitelji ili na poslu, što znači imati djecu, biti učinkovit na poslu ili stvarati umjetnička, znanstvena, tehnološka djela i usmjeravati snagu da svijet postane bolje mjesto za buduće naraštaje. Cf. Miljković i Rijavec (2006.).

konačno dobrih osoba, tj. dobrog čovjeka i “vice versa”. Dakle, vrijednostima se i njihovim ostvarivanjem na različitim razinama agregacije (makro, mezo, mikro) formira kvaliteta društveno-ekonomskoga sustava. Budući da su sve razine suštinski povezane, sustav se gradi i odozgo (makroekonomski) i sa sredine (razine sektora/ poduzeća) i s ekonomske razine obitelji, pojedinaca (osobne ekonomije). Na svim su razinama agregacije bitne kulturne vrijednosti koje se manifestiraju u svakodnevnome življenju, dakle, u svojevrstnoj kulturnoj klimi društva. Za konkretnije je definiranje kulturnih vrijednosti koje su poticajne za ekonomski razvitak važno razlikovati vrijednosti koje su povezane s ekonomskim prosperitetom i s ekonomskom stagnacijom. U tablici 1. predočene su kulturne vrijednosti koje karakteriziraju društva ekonomskoga prosperiteta i društava ekonomske stagnacije.

Tablica 1.

KULTURNE VRIJEDNOSTI EKONOMSKOGA PROSPERITETA I STAGNACIJE

KULTURA EKONOMSKOGA PROSPERITETA	KULTURA EKONOMSKE STAGNACIJE
Obrazovanje na visokoj razini, stvara informiranu i sposobnu radnu snagu, sklonost učenju i usavršavanju	Ne stvara informiranu i sposobnu radnu snagu. Odbacuje/sumnjiči nove ideje i tehnologije. Društvo nesklono učenju i poboljšavanju, ne poštuje stečena znanja svojih pripadnika
Privrženost radu, marljivost, štedljivost, nepretencioznost, poštenje, urednost	Privrženost bogatstvu, lijenost, rasipnost, pretencioznost, nepoštenje, neurednost
Jako zaposleno društvo, stalno u pokretu i u promjenama	Statično, rigidno, podzaposleno društvo, društvo u “intelektualnom kavezu”, promjene teško zaživljavaju
Učinkovita vlast, prepoznaje jake strane drugih nacija i tome se prilagođuje	Neučinkovita, nesposobna vlast, korupcija, mito, potkradanje “normalne” društvene pojave, postojanje kleptokracije
Naglašava jednakost i brojniji srednji sloj	Naglašava hijerarhiju (malobrojan bogati vrh i masovni niži sloj)
Razvijene predstavničke institucije	Despotske institucije
Proizvodnost i učinkovitost su najvažnije. “Nije važno je li mačka crna ili bijela, već je važno da lovi miševe !”	Diskriminira po nebitnim kriterijima (spol, vjera, rasa...). Netrpeljivost, praznovjerje, neukost
Poticanje inicijative, urgentnosti i takmičenja, oduševljenje i uzbuđenje novim	Gušenje inicijative, njegovanje prijetvornosti i zatvaranje u sebe
Potiskivanje ponosa za viši cilj, strah od ovisnosti o tuđim proizvodnjama	Ponos, samozadovoljstvo, paradoks kompleksa superiornosti, neučenje od drugih

Nastavak tablice 1.

KULTURA EKONOMSKOGA PROSPERITETA	KULTURA EKONOMSKE STAGNACIJE
Optimistička otvorena kultura	Pesimistička zatvorena kultura
Živi se, da bi se radilo	Radi se, da bi se živjelo
Racionalno, bitne činjenice i istina	Iracionalno, bitan motiv i ideologija
Štedljivost, racionalna upotreba resursa	Rasipnost, neracionalna upotreba resursa
Positivan stav prema modernizaciji i industriji	Antiindustrijski i antimodernistički stav
Vrednovanje rada i smisla za cilj	Ravnodušnost/preziranje prema općem dobru, dobrom gospodarstvu i čovjeku
Poduzetništvo važan i poštovan društveni čimbenik	Nesigurnost poduzetništva
Osjećaj obveze i dužnosti	Osjećaji poslušnosti, udovoljavanje taštinama, duhovna homogenost, spletkarenje, zloba, bespomoćnost, očaj
Domišljatost, mašta, idejnost	Bezidejnost, nemaštovitost
Bez predrasuda	Mnoštvo predrasuda
Fleksibilno, spremno	Rigidno, nespretno
Sklonost stjecanju i štednji	Sklonost potrošnji i hedonizmu
Znatiželja, domišljatost, poduzetnost, energičnost, aktivnost	Pasivnost, neaktivnost
Proizvodnost	Neproizvodnost
Društvena, kulturna i tehnološka spremnost da se učinkovito koristi (oplođuje) novcem	Pomanjkanje sposobnosti učinkovitoga korištenja novca
Usmjerenost na konkretno, na podrobnosti i preciznost, naglašava se jasnoća	Usmjerenost na opće, apstraktno, nepreciznost, nejasnoća/manipulacija
Dobri odnosi radništva i dobra uprava poduzeća	Loši odnosi radništva i loša uprava poduzeća
Institucije sklone poduzetnicima	Institucije nesklone poduzetnicima
Potporna financijskih institucija poduzetnicima	Nesklonost financijskih institucija za pružanje pomoći poduzetnicima
Poslovanje i profit vršna društvena vrijednost	Preziranje prema poslovanju i ekonomiji (dućanu i uredu)
Poduzetništvo opći trend, dio kulture	Poduzetništvo zasnovano na osebujnim pojedincima
Društvo koje ima program i viziju ekonomskoga razvitka	Društvo koje nema program i viziju ekonomskoga razvitka
Stvaralačko-proizvodna orijentacija	Trgovačka orijentacija

Izvor: autorova prerada i nadopuna Landes (2003.).

Sušтина svih ovih sustava je u ljudskim resursima i njihovoj kulturi (odgojenosti), i na njima zasnovane društvene institucije. Za ekonomski se razvitak presudnim pokazuju ljudi s internaliziranim vrijednostima, socijalnim ciljevima i institucijskim ponašanjem navedenim u lijevoj koloni tablice 1. Ako se navedene vrijednosti prihvate kao imanentne za pokretanje društveno-ekonomskoga

razvitka, postavlja se pitanje njihove operacionalizacije, odnosno internalizacije (stavova, vrijednosti i navika široke osnove ljudskih resursa) uz pomoć odgoja.

Spomenuta bi društvena internalizacija mogla počinjati od a) definiranja osnovne društveno-ekonomske orijentacije socio-ekonomskim ciljevima; b) školstva, jer se upravo tu mogu postići najsnažniji internalizacijski kulturni učinci; c) konverzije ponašanja upravno-administrativnih institucija; d) kulture rada, ljubavi i znanja na svim razinama. U nastavku se predlažu sredstva za hrvatsku kulturnu prilagodbu za potrebe ekonomskoga razvitka po navedenim elementima.

3. Sredstva kulturne prilagodbe

3.1. Hrvatska društveno-ekonomska orijentacija kao kulturalna prilagodba

Intenzivniji i dugoročan ekonomski razvitak nije moguće postići bez proizvodno-stvaralačkoga sektora (kojega je glavni reprezentant industrija). Naime, moderno gospodarstvo nosi mali broj velikih proizvodnih poduzeća, a svega 200 transnacionalnih kompanija, od kojih je svaka znatno veća od cjelokupnoga hrvatskoga gospodarstva, dominira svjetskim gospodarstvom. Male kompanije/poduzeća mogu prosperirati jedino ako svoj proizvod kao kooperanti mogu prodati velikim kompanijama (Horvat, 2002.). Zato bi se, po osnovi takve logike i u Hrvatskoj moglo prihvatiti da samo veliki, snažni industrijsko-proizvodni kompleksi (ekonomija razmjera!), kao što su, primjerice, prehrambeno-prerađivački, građevinski, energetski sektor, metalni, elektro-elektronički, poljoprivredni sektor (...), mogu stvarati snažan ekonomski rast i razvitak. Dakle, logika je stvarati, umnožavati i proširivati velike proizvodno-industrijske kapacitete, s većim tržištima izvan domicila, jer je Hrvatska malo tržište, i svoju proizvodnju može jačati samo potražnjom širih međunarodnih tržišta. Malo i srednje poduzetništvo/ obrtništvo pritom se može smatrati korisnom nadopunom osnovnoj djelatnosti, ali nije dovoljno kao osnovna djelatnost. U tu bi svrhu bilo potrebno angažirati sposobne ljude menadžere i stručnjake (što se u menadžmentu ljudskih resursa postiže profesionalnom selekcijom). Za razvojna ekonomska rješenja, ne samo poslovnih subjekata, već i neprofitnih institucija, ovo ima osobitu, dakle, stratešku važnost, jer je odlučujući čimbenik ekonomskoga i bilo kojega društvenoga uspjeha kvaliteta onih koji donose i provode odluke. O njima ovisi funkcioniranje institucija koje su osnova društveno-ekonomskoga razvitka (North, 2003.). Ekonomski je sustav tako najprije određen onima koji upravljaju i donose ključne odluke, pa je na njima i najveća odgovornost. U ekonomskoj organizaciji društva, uz Vladu i

ministarstva, posebno mjesto zauzimaju Gradska i Županijska Uprava, strateški zadatak kojih bi mogao biti stvaranje i razvijanje programa i sadržaja gospodarskoga razvitka, a to znači strategija otvaranja novih radnih mjesta i zapošljavanje kadrova u razvojne svrhe.⁴ U skladu s time glavni bi sadržajni politički programi za izborne svrhe na svim razinama morali biti gospodarski i razvojni programi, čime bi se jačala poduzetnička kultura.⁵ Za gospodarski uzlet nije jedino i isključivo odgovorna privatna gospodarska inicijativa, već je odgovorna i logistika koja je u okviru odgovornosti vlasti i uprava za privredni razvitak.⁶ Naime, za ekonomiju nije prosperitetno kad je primarna funkcija vlasti (kako lokalnih, tako i središnjih) osiguranje provedbe pozicijskih uloga, već bi osnovni zadatak trebalo locirati u razvoj životnog standarda, odnosno privredni razvitak. Za hrvatske je prilike važno i formiranje hrvatskoga ekonomskoga identiteta, a to zato što zbog različitih geografskih i povijesnih datosti postoje razlike među hrvatskim sjevernim i južnim prostorom.⁷ U navedenome prostoru u skladu s geografskim, resursnim i povijesnim razlikama zbog različitih načina življenja i privređivanja, postoje i razlike u mentalitetu. Uvažavajući navedeno, Hrvatska bi svoj ekonomski identitet mogla locirati dvojako:

- a) za stanovništvo locirano uz priobalno (južno) područje - **MEDITERANSKI** uz pomorsku orijentaciju;
- b) za stanovništvo locirano u unutrašnjosti (sjever) - **SREDNJOEUROPSKI**.

Prema tome bi se mogao prilagoditi ekonomski sustav, sukladno s pojmom komparativnih prednosti. Primjerice, profitnu poljoprivredu kontinentalnoga tipa s većim obradivim površinama nije primjereno organizirati u priobalju, jer je tamo relativna oskudica zemljišta, a dominira krš. Slično ekstenzivna brdsko-planinska poljoprivreda nije ekonomski primjerena u kontinentalnom ravničarskom dijelu (primjerice u Slavoniji). Stoga je svrha ekonomskoga identiteta uvažavanje komparativne prednosti resursa, položaja i postojećega mentaliteta. U priobalju bi se tako, primjerice, mogle uvažavati komparativne prednosti položaja (brodogradnja, pomorstvo/brodarstvo, građevinski materijal, mediteranska poljoprivreda,

⁴ Misli se - prema povijesnom uzoru japanskoga ministarstva unutarnjih poslova, koje se nije bavilo samo policijom i javnim redom, već i ekonomskim razvitkom preko svoga Ureda za poticanje industrije (Landes, 2003.).

⁵ Politička legitimacija u poduzetničkoj kulturi počiva na ostvarenju materijalnog blagostanja i odgovara na pitanje: „Koliko danas živimo bolje od jučer, je li politička vlast u svom mandatu uspjela to postići ?

⁶ Društvo u svijetu brzih promjena i međunarodne konkurencije ne može sebi dopustiti čekanje na privatne inicijative. Države J. Koreja, Tajvan, Japan potiču, štite i usmjeravaju poduzetništvo koje je nominalno na slobodnom tržištu.

⁷ Ako se Republika Hrvatska oblikom predoči kao ptica u letu sa glavom koja gleda prema zapadu, krila bi bila sjeverni dio, a južni bi dio mogao biti glava i trup. Cf. Hrvatsko gospodarstvo u Europi (1995.).

turizam), uz nadopunu industrijama srednjoeuropskoga tipa. Naravno, i u mediteranskom i srednjoeuropskom području mogu postojati zajedničke ekonomske osnove, u skladu sa sličnim razvojno-industrijskim mogućnostima (jer komparativne prednosti nisu trajno, već promjenljivo ekonomsko obilježje).

Dakle, za sve je razvojne procese potrebna jasna vizija (društveno-ekonomska orijentacija), a tu je neizostavna proizvodno-stvaralačka djelatnost (po mogućnosti većih razmjera) i takva podržavajuća kultura povezana s ljudima koji žele, znaju i mogu, to znači s onima bogatim ljudskim razvojnim karakteristikama (Bogdanović, 2008.). U nastavku se tumače dalji bitni elementi koji su važni za ekonomsku uspješnost s pozicije ljudskih resursa (školstvo, upravno-administrativne institucije i kultura rada, ljubavi i znanja).

3.2. Školstvo kao sredstvo kulturalne prilagodbe

Školstvo osposobljava kadrove za obnavljanje proizvodnih sredstava, kapitala i vrijednosti, radi preuzimanja važnih društvenih uloga, od kojih je ona ekonomska svakako osnovna. Zato kvaliteta radne snage ovisi o kvaliteti školstva i o njegovoj primjerenosti u osposobljavanju za konkretne ekonomske uloge. Školstvo je uvijek u funkciji nekoga cilja i nekih vrijednosti koje nastoji internalizirati mladim naraštajima. Tako, u teoriji humanističkog kurikulumuma škola mora učiti misliti i oslobađati (odgajati za ljubav, sreću i slobodan duh), i tako osposobiti za humano rješavanje problema. Iako se sve više uviđa važnost moralnoga i etičkoga za ekonomski razvitak (Lauc, 2000., Landes, 2003., Pupavac, 2006., Bogdanović, 2008.), još uvijek postoji relativno malo praktičnih uputa za učenje i za razvijanje takvih moralnih i etičkih vještina, a istovremeno se jednostavno pretpostavlja njihova internaliziranost. Isto se tako, osobe koje moraju odgajati (roditelji, nastavnici, ključne društvene osobe i svi oni koji su odgovorni za odgoj i psihosocijalno formiranje mladih ljudi) sustavno ne podučavaju kako zaista valja odgajati, u skladu s kojim vrijednostima (pogotovo ne s kojim vrijednostima za ekonomski razvitak!) i kako te vrijednosti praktično internalizirati.⁸

⁸ Kako odgajati, teško je filozofsko pitanje i znatno ovisi o vrijednostima koje su u društvu poželjne i oko kojih postoji konsenzus. Ako je u društvu za opstanak ili normalan život pojedinca potrebna određena količina nemoralnog ponašanja (primjerice, okrutnosti i licemjerja valja li sukladno tomu i odgajati ?) Ako status u životu velikim djelom ovisi o neupitnom poštivanju hijerarhijske, ulagivanju šefu i njegovim taštinama, treba li i mlade naraštaje odgajati u takvom duhu ili ne ? U ovom radu se ne bavi ovim aporijama već se predmnijeva da su temeljne vrijednosti za ekonomski razvoj prilično fiksne kategorije koje bi trebale biti zastupljene jedno duže vrijeme i u svim globaliziranim kulturnim miljeima (vrijednosti naravno nisu apsolutno fiksne, jer u funkciji vremena i okolnosti one se transformiraju sukladno svojoj funkcionalnosti).

Zato je važno, ne samo odgojno, već i ekonomsko pitanje: koje bi vrijednosti mogle biti ključne i pokazati kako se one mogu internalizirati. U internalizaciju kulturnih vrijednosti za ekonomski je razvitak poželjno krenuti već od osnovnog školstva, jer se tu odgojem internaliziraju osnovne vrijednosti koje imaju veliku motivacijsku snagu usmjerivati buduća ponašanja. Vrijednosti koje se usvajaju u osnovnoj školi svakako moraju imati i humanističku i razvojno-ekonomsku dimenziju koje većim dijelom usmjeravaju u istom smjeru (nisu kontradiktorne).⁹ U humanističkom su smislu to vrijednosti kojima se internaliziraju ekonomski važno poštenje, pravednost, autentičnost, povjerenje, zajedništvo (socijalna kohezija), relaksacija, dobrota, altruizam, maštovitost, socijalna odgovornost, a koje je moguće svesti na pet osnovnih humanističkih vrijednosti: ispravno djelovanje, istina, ljubav, mir, nenasilje (Žanko, 2005., 34). U razvojno-ekonomskom smislu to su svakako ove vrijednosti: discipliniranost, odgovornost, marljivost, upornost i učinkovitost (Landes, 2003.).

U okviru humanističkih vrijednosti u hrvatskim bi se osnovnim školama mogle internalizirati vrijednosti ispravnoga djelovanja, istine, ljubavi, mira, nenasilja ili neke slične kojima bi se ugrađivali ekonomski važni sadržaji poštenja, pravednosti, autentičnosti, povjerenja, zajedništva (socijalne kohezije), relaksacije, dobrote, altruizma, maštovitosti i društvene odgovornosti. U nastavku se objavljuju navedene humanističke vrijednosti.

1) *Ispravno djelovanje*. Poštenje, pravednost u postizanju ciljeva, tj. takvo djelovanje koje ne šteti drugima (primjerice, suprotno je ovoj vrijednosti ostvarenje imovinske ili neke druge koristi diskreditiranjem drugoga, otimačinom od drugoga, preraspodjelom materijalnih, nematerijalnih i simboličkih resursa na osnovi uzrečice: "Dok jednome ne smrkne, drugom ne svane"). Ispravno djelovanje zapravo je istoznačica za "duboku moralnost u ljudskim mislima, osjećajima i ponašanju." Vrijednost ispravnoga djelovanja može se spoznavati, primjerice, u grupnoj aktivnosti. Tako se može posredovati tjelesni i radni aspekt ispravnoga postupanja. To bi u svakodnevnome radu značilo postupati sa čovjekom (bez obzira na njegov materijalni, socijalni, obrazovni ili drugi status) ljudski (maksimalno humano), povjereni posao napraviti korektno i prema pravilima struke (bez zavlačenja i kompliciranja), i to tako da spomenuti čovjek u odnosu (transakciji) slobodno može ustvrditi: «S tim je ljudima bilo ugodno raditi». To je, zapravo, izraz duboke moralnosti. U školskom se sustavu ispravno djelovanje može in-

⁹ Vrijednosti mogu upućivati (privlačiti) na različite smjerove. Česta je zabluda da su vrijednosti svevremeno funkcionalne i za sve situacije, kao i da sve djeluju u istom općem smjeru. Tako, primjerice, vrijednost hedonizma može proturječiti poduzetništvu, vrijednost mira proturječiti vrijednosti nemira stvaralaštva, a humanističke vrijednosti proturječiti razvojno-ekonomskim. Vrijednosti tako nisu apsolutne, neovisne o kontekstu i umjerenosti (pojedine vrijednosti prestaju biti funkcionalne ako se neumjereno/neuravnoteženo konzumiraju).

ternalizirati kroz zajedničku aktivnost, rad koji poručuje: “Vrijedan si zato što sudjeluješ u zajedničkome radu!”¹⁰

2) *Istina*. Iako je istina teška filozofska kategorija i samo apsolut je može potpuno spoznati, za potrebe internalizacije u hrvatskom školskom sustavu dovoljno je reći da se mora lučiti što je točno (istina kao sklad realnosti i misli o njoj), a što nije (neistina), potrebno je razlučivati ispravno od neispravnoga, imati svjesnost o stvarima. Istinu, naime, valja znati kako bismo mogli funkcionirati kao autentični ljudi. Ako ljudi istinu ne poznaju, ne žele znati, i ako je prepuštaju drugim ljudima (“oni znaju bolje”), oni bivaju žrtve manipulacije. Naime, neistina ili njezino prešućivanje duboko se uvlači u život suvremenih (naravno neidealnih) civilizacija, jer je sredstvo za postizanje neke korisnosti. No, za internalizaciju istine potrebno je, usprkos vanškolskoj socijalizaciji, barem u organiziranom školskom sustavu, inzistirati praksom i primjerom na toj vrijednosnoj kategoriji. Vrijednost istine može se praktično spoznavati, primjerice, mudroslovnim citatima iz bogate ljudske povijesti. Mudroslovice posreduju intelekt, intuitivno razumijevanje, a pružaju i utjehu, motiviraju i prenose najdublje znanje. Tipičan je primjer citata: “U laži su kratke noge!”.

3) *Ljubav*. Osim što je vrijednosna kategorija, ljubav pripada i osnovnim ljudskim potrebama, pa bi na njezinim sadržajima - kao što su obzirnost prema drugima, plemenitost, podrška, dijeljenje, radost, simpatija, vezanost i pomoć drugome, također morali počivati vrijednosni sadržaji u hrvatskom školskom sustavu. Vrijednost ljubavi, zajedništva može se praktično spoznavati zajedničkim pjevanjem¹¹, čime se istovremeno prenosi spontanost, suosjećajnost. Zajedničko skupno pjevanje zbližava, razveseljava, razvija sklad, ljubav. Osim toga, ljudi pozitivno reaguju na one koji pjevaju, pa ih počinju prihvaćati i voljeti. Upravo ljubav osposobljava za spontanost.

4) *Mir*. U suvremenim civilizacijama koje prednost daju užurbanosti, mnoštvu i intenzitetu informacija, ljudi kao ograničena ljudska bića često ne stižu procesuirati (preraditi) brojne sadržaje kojima su svakodnevno izloženi. Zbog ubrzavanja ritma života i sve veće potrebe za konkurentnošću osnovne se ljudske aktivnosti, kao što su igra, druženje, slobodno vrijeme, sve više smanjuju. Iako ljudi postaju obrazovaniji, emocionalno se i vrijednosno često degradiraju. Tu se tada javlja problem prilagodbe takvome tempu života i takvome stalno-

¹⁰ Civilizacija obično pohvaljuje samo iznimna postignuća (što je možda dobro u znanosti i kod odrasle populacije). Primarni školski sustav mora posredovati uvjerenje: „Dobar si, vrijedan si ako sudjeluješ u zajedništvu, a ne samo ako nešto iznimno postižeš!“, čime se ujedno internaliziraju vrijednosti potpore budućem timskome radu.

¹¹ U suradnji s nastavnica iz Nizozemske, na jednoj me je zajedničkoj svečanoj večeri povodom uspješno završenoga zadatka, osobno oduševilo njihovo zajedničko ogledno pjevanje, pa sam tada postao svjestan te snage zajedništva, koja očito ima udjela u njihovoj nacionalnoj ekonomskoj razvijenosti.

me stresnome radnom vremenu, pa relaksiranje postaje sve važnije. Jedno je od rješenja na individualnoj razini prakticiranje tehnike uvođenja mira (spokoja) u vlastite živote, barem na određeno vrijeme. Prednost je te tehnike to što se u tišini ponovo proživljavaju događanja dana, disciplinira se um i razvija se koncentracija i pamćenje. "Najbogatiji je onaj koji ima mir!", a ne onaj koji ima najviše novaca - stara je mudroslovice. Poštovati sebe i druge nije ostvarivo ako se ne usvoji vrijednosti mira i meditacije (relaksacije) kao osnovne snage za realokaciju i bolje korištenje psihofizičkih resursa. Vrijednost mira spoznaje se, primjerice, sjedenjem/ležanjem u tišini i tako se posreduje osjećajnost, doživljajnost. Dok mir ne postoji u čovjeku kao pojedincu ne može ga biti niti u njegovome okruženju. Potrebna je i želja da ljudi jedni druge potpuno uvažavaju (mir u odnosu). Miran može biti onaj tko se odriče (kompromis je osnova mira i poštovanja), mir podrazumijeva dopuštanje drugim ljudima da kažu sve bez doživljavanja uvrede. Cilj sjedenja ili ležanja u tišini unutarnje je smirenje, tada se lakše može odvojiti bitno od nebitnoga, može se riješiti uznemirenosti, doživjeti sebe, skupiti energiju, razmišljati na višoj emocionalnoj razini, proraditi stvari i događaje. Budući da u modernome užurbanome načinu života događaji i životni sadržaji "prolete" (nedostatak vremena za aktivnu proradu), mir postaje veoma važan. Tek je usvajanjem vrijednosti mira moguće naučiti uživati u životu (postignućima) i biti vitalan stvaralac novih vrijednosti.¹²

5) *Nenasilje* je ponašanje koje ne šteti drugome ni fizički, niti ugledu osobe.¹³ Samokontrola, dobrota i samilost (altruizam), brižnost za drugoga važni su moralni stavovi u 21. stoljeću. Vrijednost nenasilja spoznaje se primjerice pričanjem poučnih priča, a time se prenosi humanost i duhovitost.¹⁴ U nenasilju kao vrijednosti ne postoji kazna ili osveta. Naprotiv, nenasilju se uči preko pozitivnih stvari pozitivnim mislima i izgovaranjem pozitivnih riječi. Zato je i govor mržnje zabranjena kategorija. Priče nam izravno pokazuju stvarne vrijednosti.

Uz pomoć navedenih humanističkih vrijednosti moguće je pridonijeti osnovne ekonomske vrijednosti poštenja, pravednosti, autentičnosti, povjerenja, zajedništva (socijalne kohezije), relaksacije, dobrote, altruizma, maštovitosti i društvene odgovornosti.

Za ekonomski je sustav u okviru kvalitetne radne snage, pored humanističkih vrijednosti, također važna internalizacija ekonomsko-razvojnih vrijednosti **disci-**

¹² Jedan od smisla postignuća jest izdvojiti vrijeme za uživanje u postignuću. Ako su ljudi stalno u nemiru stvaranja, u postignućima ne stignu uživati, ni konsolidirati svoje misli i emocije, a stvari i događaji jednostavno „prolijeću“, pa ljudi s smanjenom svjesnošću „prolijeću“ kroz život.

¹³ Ogovaranje je također nasilje, jer je govor o drugoj osobi bez njezine nazočnosti sa svrhom da joj se naštetiti.

¹⁴ U ovome kontekstu poučna može biti radio-emisija Hrvatskoga radija 1. program: „Priče za velike i male“ emitirana od 19.50.

pliniranosti, odgovornosti, marljivosti, upornosti i učinkovitosti. To se može postizati discipliniranim, odgovornim, urednim izvršavanjem obaveza i radnih zadataka u školi (jer se tako usvajaju važni ekonomski sadržaji: kultura rada, marljivost, urednost, štedljivost, poštenje, opredjeljenja za upornost, urgentnost, strpljivost, učinkovitost). Naime, ekonomskom razvoju kontraindicira promocija disciplinske i radne anarhije gdje se učenicima internaliziraju vrijednosti neodgovornosti (stav "lako ćemo"), a razvlašćuje se nastavnik i njegov odgojni autoritet. Nastavnici tako gube važnu funkciju uzora (modela), minimizira se njihov odgojni učinak i počinje ih se doživljavati kao manje uspješne (marginalne) društvene osobe. Uz to se time internaliziraju ekonomski štetne navike: neodgovornost, nerad, nedisciplina, nepoštenje, nepoštovanje uzora i opći vrijednosni vakuum (etički relativizam).

Dakle, kakvoj se radnoj snazi mora podrediti odgojna djelatnost hrvatskoga školstva? Hrvatskoj je potreba poštena, moralna, marljiva radna snaga, privržena radu a ne bogatstvu i koja živi ispod (a ne iznad!) svoga socijalnoga statusa, potrebni su opredjeljenje za istinu, odgovornost, urgentnost i zajedništvo. Osim toga, Hrvatskoj je potrebna takva radna snaga koja je informirana i sposobna, koja prihvaća nove tehnike i ideje, koja prihvaća znanja stečena i kod kuće i u inozemstvu, koja je sklona poduzetništvu, koja je orijentirana na bolji život, koja je društveno odgovorna. Isto su tako, Hrvatskoj potrebni i ljudi mašte i inicijative, koji shvaćaju bit ekonomije, metode proizvodnje i strojeve u organizaciji. Uz to je potrebna i svijest na društvenoj razini o tome da su ljudi važniji nego novac.¹⁵ Tek je tako moguća vrijednosna promjena stanovnika prema poduzetničkoj kulturnoj klimi, što je najučinkovitije postizati usvajanjem tih navedenih vrijednosti u školskome sustavu.

Na spomenuti se način integriraju spoznaje obrazovne psihologije u funkciji ekonomije koje su bitno isprepletene u ekonomskome razvitku. Tako se potvrđuje Schumpeterova teza, koji je izvrsno primijetio da ekonomija jednako kao i sve društvene znanosti moraju u svojim osnovama polaziti od psihologije kao stvarne osnove u čijim se terminima može dati svako osnovno objašnjenje (Bahtijarević-Šiber, 1999., 6.), a i unapređenje.

3.3. Kulturalna prilagodba upravno-administrativnih institucija

Institucijsko bi ponašanje po definiciji svoje svrhovitosti moralo olakšavati ekonomsku djelotvornost regulirajući ključne transakcijske odnose. No, ako

¹⁵ Dobre, veoma disciplinirane radne snage, nema dovoljno, ima je mnogo manje od kapitala.

birokracija funkcionira kao gospodar svojih stranaka i ako očekuje da se njoj pomaže (podmićuje) i umiljava da bi izvršila neki po službenoj joj dužnosti povjereni zadatak (razvitku neprilagođena kultura!), osujećuje se ekonomski rast (cf. Radošević, 2003., Horvat, 2002.). Ekonomski je rast ograničen kada fizički i pravni opstanak ovisi isključivo o odlukama “odozgo” ili “sa strane”, jer je to uvertira u kulturu, gdje politička moć postaje najvažnija aktivnost u društvu. Zato nema problema razvitka ako bogatstvo i moć slijede iz rada i rezultata rada, a ima ako slijede iz prijevara, krađe i korupcije (Landes, 2003.). Suboptimalnu učinkovitost upravno-administrativnih institucija poželjno je regulirati prema zakonitostima psihologije odgoja (cf. Pastuović, 1999.; Čudina-Obradović, 1991.), a tu se ponajprije misli na ove suboptimalnosti: osiguravanje rente i traženje prihoda koji su veći od vrijednosti vlastitih doprinosa (Radošević, 2003.), suboptimalni kriteriji nagrađivanja i napredovanja (cf. Čengić, Dragojević i Vidačak, 2004.), bahatost, neresponsivnost, nemar i neodgovornost (Horvat, 2002., 126), uredsku patologiju s karakteristikama jala, rigidnosti, podijeljene odgovornosti, pretjeranu papirologiju i bifurkaciju privrženosti (Županov, 2002.). Pravednost se tako pokazuje kao prva vrlina društvenih ustanova pa se zakoni i ustanove, bez obzira koliko bili učinkoviti i dobro uređeni moraju reformirati, ili ukinuti ako su nepravedni (Matulović, 1996., 113-145). Usporeni je razvitak rezultat kulturne klime koju karakteriziraju duhovna homogenost, poslušnost, podobnost i udovoljavanje taštinama, nasuprot vrednovanju inicijative, stručnosti i marljivosti. Stoga je u kontekstu ekonomskoga razvitka veoma bitno da upravno-administrativne institucije odrađuju svoj posao po kriteriju učinka, uslužnosti, savjesnosti i marljivosti. Takva se kultura u administrativno-upravnim institucijama mora odgajati i motivacijski nagrađivati kompenzacijama i promocijom, jer o njoj ovisi ukupna društvena ekonomska učinkovitost i razvitak.

3.4. Opća prilagodba kulturi rada, ljubavi i učenja

Najvažnije su specifične vrijednosti važne za ekonomski razvitak svakoga društva da rad mora pobjeđivati nerad, poštenje eksploataciju, ljubav mržnju, a racionalno iracionalno. Naime, u uvjetima neprimjerenih vrijednosti kompliciraju se individualni i društveni odnosi koji se onda odlikuju neradom, sebičnošću, nepoštenjem, neznanjem, taštinom, zavišću, mitskom sviješću, mizantropijom i sličnim nerazvojnim osobinama. Takve “vrijednosti” tada djeluju na negativne ljudske osjećaje koji postaju izvori poslovnih i ekonomskih problema. Naime, u situaciji nezadovoljenih potreba koje se ne zadovoljavaju radom, ljubavlju i učenjem (ili se tako ne mogu primjereno zadovoljiti), nastaju ponašanja koja su

vrijednosno nedopustiva. Ljubav¹⁶, rad i znanje izvori su ljudskoga i ekonomskoga života. Bez obzira na nemogućnost davanja definitivnoga, isključivoga i optimalnoga vrijednosnog odgovora ekonomski funkcionalna hrvatska kulturna klima za 21. stoljeće svakako bi morala učiniti vrijednosne prilagodbe prema kulturi rada, ljubavi i znanja/učenja kao što su:

- prosperitet graditi na marljivome radu (potrebno je ovladati teškim i složenim radom da bi se postigle konkurentnost i ekonomska uspješnost)
- internalizirati vrijednost „Lako je kupiti, to može svatko, teško je proizvoditi i prodavati!“
- internalizirati filozofiju „Živi se da bi se radilo“. Rad, rezultati rada i postignuća razlog su ljudskoga postojanja
- internalizirati vrijednosti proizvodnosti, štedljivosti, upornosti, strpljivosti
- podržavati poduzetnost, inicijativnost, proaktivnost, entuzijazam, unutarnju motivaciju
- njegovati praktičnost i ekonomično rješavanje problema
- internalizirati vrijednosti poštenja, povjerenja, etičnosti (vrijednosti istine, ispravnoga djelovanja, ljubavi, mira i nenasilja)
- internalizirati ljubav/privrženost prema suradnicima, poduzeću i naciji
- njegovati neformalnu komunikaciju i minimizirati utjecaj statusa i hijerarhije na rješavanje problema (važnije je što je rečeno, dakle sadržaj, nego tko je to rekao)
- internalizirati racionalan/znanstven način rješavanja problema (ciljevitsredstva)
- njegovati i unapređivati kulturu učenja (znanja i umijeća, stručnost, sposobnost, uspješnost)
- podržavati znatiželju, neovisnost misli i intelektualnu aktivnost
- njegovati lako i brzo prihvaćanje promjena, novih znanja i ideja

Ako bi se hrvatska kulturna klima dominantno usmjerivala prema navedenim vrijednostima koje sažeto rečeno promoviraju kulturu rada, ljubavi i učenja, to bi se moglo izrazito povoljno odraziti na motivaciju ljudskih resursa na svim razinama agregacije i tako bi moglo znatno unaprijediti čitavu hrvatsku ekonomiju.

¹⁶ Ljubav se ovdje može odrediti kao vrijednost služenja višoj svrsi, onoj iznad definirane pojedinačnim egom i taštinom.

4. Zaključak

Prema dominantnim vrlinama nekoga društva mogu se predviđati njegov ekonomski uspjeh, bogatstvo ili siromaštvo. Nematerijalne vrijednosti kulture veoma su važne za ekonomski razvitak pa se internalizacijom određenoga niza društvenih vrijednosti pruža potpora ekonomskom razvitku djelovanjem na motivacijsku komponentu ljudskih resursa. Ovaj je rad tako ponudio karakteristike idealnoga društva i popisao je osnovne vrijednosti i karakteristike koje razlikuju društva ekonomskoga prosperiteta od društava ekonomske stagnacije. Zbog želje za bržim ekonomskim razvitkom u Hrvatskoj u okviru prilagodbe kulturnim vrijednostima koje bi tome bila osnovna potpora, prethodno definirani kulturni ciljevi idealnih i ekonomski prosperitetnih društava ostvareni su sredstvima za prilagodbu hrvatske kulturne klime. To su:

a) Hrvatska društveno-ekonomska orijentacija kao kulturalna prilagodba. Sugerira se proizvodno-stvaralačka koncepcija razvitka s naglaskom na velike i snažne industrijske komplekse, internalizaciju vrijednosti konkurentnosti kao nacionalne vrline, uz uvažavanje mediteranskoga i srednjoeuropskoga hrvatskoga ekonomskoga identiteta;

b) Školstvo kao sredstvo hrvatske kulturalne prilagodbe. Sugerira se internalizacija međusobno povezanih humanističkih i ekonomsko-razvojnih vrijednosti. Kod humanističkih je vrijednosti riječ o vrijednostima ispravnoga djelovanja - istini, ljubavi, miru i nenasilju radi internalizacije ekonomski važnoga poštenja, pravедnosti, autentičnosti, povjerenja, zajedništva (socijalne kohezije), relaksacije, dobrote i altruizma, maštovitosti i društvene odgovornosti. Kod ekonomsko-razvojnih vrijednosti radi se o vrijednostima discipliniranosti, odgovornosti, marljivosti, upornosti i učinkovitosti, što se može postizati discipliniranim, odgovornim, urednim izvršavanjem obveza i radnih zadataka u školi (jer se tako internaliziraju važni kulturološki ekonomski sadržaji: kultura rada, marljivost, strpljivost, urednost, štedljivost, poštenje, opredjeljenja za upornost, za urgentnost, inicijativu, poduzetnost, učinkovitost).

c) Kulturalna prilagodba upravno-administrativnih institucija. Sugerira se prilagodba prema kriteriju učinka, savjesnosti, uslužnosti i marljivosti.

d) Opća prilagodba kulturi rada, ljubavi i učenja. Sugerira se kulturalna prilagodba na sljedeće vrijednosti: prosperitet graditi na marljivome radu (potrebno je ovladati teškim i složenim radom da bi se postigle konkurentnost i ekonomska uspješnost); internalizirati vrijednost „Lako je kupiti, to može svatko, teško je proizvoditi i prodavati!“; internalizirati filozofiju „Živi se da bi se radilo“. Rad, rezultati rada i postignuća razlog su ljudskog postojanja; internalizirati vrijednosti produktivnosti, štedljivosti, upornosti, strpljivosti; podržavati poduzetnost, inicijativnost, proaktivnost, entuzijazam, intrinzičnu motivaciju; njegovati praktičnost i ekonomično rješavanje problema; internalizirati vrijednosti poštenja, povjerenja,

etičnosti (vrijednosti istine, ispravnoga djelovanja, ljubavi, mira i nenasilja); internalizirati ljubav/privrženost prema suradnicima, poduzeću i naciji; njegovati neformalnu komunikaciju i minimizirati utjecaj statusa i hijerarhije na rješavanje problema (važnije je što je rečeno, dakle sadržaj, nego tko je to rekao); internalizirati racionalan/znanstveni način rješavanja problema (ciljevi-sredstva); njegovati i unapređivati kulturu učenja (znanja i umijeća, stručnost, sposobnost, uspješnost); podržavati znatiželju, neovisnost misli i intelektualnu aktivnost; njegovati lako i brzo prihvaćanja promjena, novih znanja i ideja.

Tako bi se hrvatski ekonomski sustav mogao prilagoditi za izazove 21. stoljeća upravo na području kulturne klime i motivacijski ojačati svoj ljudski kapital, jer je samo njime moguće postizati međunarodnu konkurentnost. Naime, bogatstvo nacija proizvod je motiviranih ljudskih resursa, kojih je osnovni izvor upravo u kulturnoj klimi nekoga socijalnoga prostora.

Bibliography

1. Bahtijarević-Šiber, F. (1999.). *Management ljudskih potencijala*. Zagreb: Golden marketing.
2. Bogdanović, M. (2008.). "Prilog teoriji ljudskog kapitala: Koja svojstva radne snage treba smatrati bitinim sastojcima ljudskog kapitala?", *Ekonomija/Economics*, (15), 1: 45-81.
3. Čengić, D., Dragojević, S., Vidačak, I. (2004.). "Hrvatska administrativna elita i problemi upravljanja", *Društvena istraživanja*, (13), 1-2: 3-25.
4. Čudina-Obradović, M. (1991.). "Motivativno djelovanje nagrade i kazne", U: Kolesarić, V., Krizmanić, M., Petz, B. (ur.), *Uvod u psihologiju-Suvremena znanstvena i primijenjena psihologija*, Bjelovar: Grafički zavod Hrvatske, str. 137-174.
5. Horvat, B. (2002.). *Kakvu državu imamo, a kakvu državu trebamo*. Zagreb: Prometej.
6. *Hrvatsko gospodarstvo u Europi* (1995). Brugg-Zagreb: Naklada Adria, Knjižnica Sloboda, svezak 16.
7. Jašić, Z. (2000.). "Obrazovanje u Hrvatskoj na pragu 21. stoljeća", U: Zbornik radova "Hrvatsko gospodarstvo za 21. stoljeće", Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, str. 195-203.
8. Kulić, S. (2009.). "Kultura je ključ opstanka", U: Stanković, B. (ur.) *Nedjeljom u dva*, HTV 1, 19. srpnja 2009., intervju.
9. Landes, D. S. (2003.). *Bogatstvo i siromaštvo naroda: Zašto su neki tako bogati, a neki tako siromašni*. Zagreb: Masmedia.

10. Lauc, A. (2000.). *Metodologija društvenih znanosti*. Osijek: Pravni fakultet Osijek.
11. Matulović, M. (1996.). *Ljudska prava: Uvod u teoriju ljudskih prava*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
12. Miljković, D., Rijavec, M. (2006.). *Psihologija pozitivne osobe: Tko su dobri ljudi?*. Zagreb: IEP-D2.
13. North., D. C. (2003.). *Institucije, institucionalna promjena i ekonomska uspješnost*, Zagreb: Masmedia.
14. Pastuović, N. (1999.). *Edukologija: integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja*. Zagreb: Znamen.
15. Pupavac, D. (2006.). *Etika za menadžere*. Rijeka, Veleučilište u Rijeci.
16. Radošević, D. (2003.). „Nova razvojna paradigma-stvara li se novi model gospodarskog i socijalnog razvitka: “Post-Washingtonski konsenzus?”“, *Ekonomski pregled*, (54), 11-12: 882-903.
17. Žanko, N. (2005.). „Odgoj vrijednosti u školskim i predškolskom uzrastu”, U: Kolesarić, V. (ur.) *Knjiga sažetaka 13.-te godišnje konferencije hrvatskih psihologa: Vrijednosti, odgovornosti i tolerancija u društvu koje se mijenja*, Osijek, 12.-15. 10. 2005.
18. Županov, J. (2002.). *Od komunističkog pakla do divljeg kapitalizma: Odabrane rasprave i eseji (1995.-2001.)*. Zagreb: Hrvatska Sveučilišna naklada.

THE CROATIAN CULTURAL CLIMATE AND ITS ADJUSTMENT TO THE ECONOMIC DEVELOPMENT

Summary

Attending from the thesis that according to dominant virtues of a certain society its economic success could be predicted, that the cultural values are important for economic development, and that by internalisation of specific sets of social values a significant support for economic development could be given, this paper has set up two goals: to define the cultural values for economic development and to define the agents for Croatian cultural change in the function of Croatian economic development. The first goal is reached by the list of attributes and values of an ideal and economic prosperous society, versus attributes and values of economic stagnant societies. The second goal is reached by defining the agents for Croatian cultural change by the elements: a) socio-economic orientation as an agent for cultural adjustment; b) education as an agent for cultural adjustment; c) cultural adjustment of governing-administrative institutions; d) general cultural adjustment to the culture of work, love and learning.

Key words: social values, economic development, cultural climate